

Yıl/Year:2, Sayı/Issue: 4, Aralık/December, 2021, s. 1-27

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date

Yayın Geliř Tarihi:13-12-2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

Yayınlanma Tarihi:31-12-2021

ISSN: 2757-6000

Dr. Öğr. Üyesi Ayře Őimřek

Sakarya Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

ayses@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7787-449X

SANATÇININ ÖZERKLEŐMESİNİN, SANATIN KURUMSALLAŞMASININ KISA TARİHÇESİ

Öz

İnsanlık avcı toplayıcı dönemden beri sanat eserleri üretse de, sanat zanaat ayrımı çok geç bir döneme kadar yapılamaz. Sanatın zanaatten, sanatçının ise zanaatkardan farklı bir kategori olarak değerlendirilmesi 18. yüzyılı bulur.

Avcı toplayıcı dönemde büyüsel güçlere sahip olduğuna inanılan sanatçı, diğer dönemlere göre daha çok saygı görür. Yerleşik hayata geçtikten sonra ise sanatçı büyücü işlevini kaybeder. Bu statü kaybı sonunda, sanatçıya duyulan saygı azalır. Resim-heykel gibi görsel sanatlar alanında eser veren sanatçılar, Rönesans'a kadar her toplumda nalbant, marangoz, gibi zanaatkarlarla aynı kategoride kabul edilir. Rönesans döneminde de, ünlü sanatçılar dışında, görsel sanatlar alanında eser veren sanatçıların statüsünde herhangi bir değişiklik yaşanmaz. Bu nedenle ressam, heykeltıraş gibi sanatçılar, Rönesans döneminde de şairler kadar saygın bulunmaz.

Sanat ve sanatçının, zanaatten farkının tescillemesinde; 16. yüzyıldan itibaren açılan akademiler, 17. yüzyılda Hollanda'da ortaya çıkan koleksiyonerler, 18. yüzyılda kamuya açılan sergiler etkili olur. 19. yüzyılda açılan galeri ve müzeler ile ise sanatta kurumsallaşma sağlanır (Artun 2014: 1-3).

Çalışmada sanatın kurumsallaşmasının tarihçesi, sosyolojik arka planıyla ele alınarak, bu konuda özet bir değerlendirme yapılmıştır. Sanatın ilk kurumsallık kazandığı yer Batı olduğu için; çalışma kapsamında sadece Batı'daki sanat ve sanatçının konumunda yaşanan gelişmelere odaklanılmıştır. Derleme olan bu çalışmada, alanın önemli eserleri özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Sanatçı, Zanaat, Zanaatkar, Özerkleşme, Tarih Öncesi Dönem, İlk Çağ Uygarlıkları, Ortaçağ, Rönesans, Kurumsallaşma,

A BRIEF HISTORY OF AUTHORIZATION OF ARTIST AND INSTITUTIONALIZATION OF ART

Abstract

Although humanity has produced works of art since the hunter-gatherer period, the distinction between art and craft was not made until very late. It was not until the 18th century that art was accepted as a different category from craft and artist from craftsman. It was thought that the artist, who was believed to have magical powers during the hunter-gatherer period, was more respected in this period than in other periods.

After the settled life, the artist lost his magician function. As a result, the respect for the artist was decreased. Until the Renaissance period, artists who worked in the field of visual arts such as painting and sculpture were generally accepted by society all in the same category with craftsmen whose required handcraft such as farriers, carpenters, jewelers. Therefore, artists like painter or sculptor did not get respect as much as a poet. In the Renaissance period, only the most famous artists were respected, and there was no change in the status of art and the artist.

In the registration of the difference of art and artist from craft; Academies opened in the 16th century, collectors that emerged in the Netherlands in the 17th century, exhibitions opened to the public in the 18th century were influential, and art was institutionalized with the galleries and museums opened in the 19th century. (Artun 2014: 1-3).

Keywords: Art, Artist, Prehistoric period, Ancient civilizations, Medieval, Renaissance, Institutionalization .

Giriş

Tarih boyunca çok geç bir döneme kadar, sanat ve sanatçı, zanaat ve zanaatkardan farklı bir kategori olarak değerlendirilmez. Sanatın zanaattan ayrılarak, ayrı bir kategori olarak kurumsallaşması ve yine sanatçının zanaatkardan ayrılıp özerkleşmesi 18. yüzyıl gibi geç bir tarihi bulur.

Kurumlar, toplumsal yaşamda bizzat insan tarafından oluşturulmuş ya da zaman içerisinde insan müdahalesi olmaksızın kendiliğinden oluşmuş kurallar bütünüdür. Formel ve informel kuralların, toplumsal yaşamda yerleşip müessese halini almasıyla kurumlar oluşur. Örneğin; hukuk toplumsal yaşamda düzeni tesis etmek amacıyla devlet tarafından oluşturulmuş formel kurallar bütünüdür. Oysa, kültür doğrudan bir organizasyon tarafından oluşturulmamış; kendiliğinden oluşmuş informel kurallar toplamıdır. Kurumlar, formel ve informel kuralların bütününden oluşur. (Aktan, 2019:67-68).

Zanaat, endüstri çağı öncesinde üretilen, taşçılık, halıcılık, seramik gibi her türlü el işini kapsar. Bu mesleklerden her birini icra eden kişilere de zanaatçı denir. Antik çağlarda güzelliğin ifade edilme biçimi anlamına gelen sanat, çağdaş dönemde gerçekliği temsil eden her tür eser anlamını taşımaya başlar. Sanat dallarından herhangi birinin üreticisi konumunda olan kişiye ise sanatçı denir (Sözen ve Tanyeli, 1986: 208-259).

Sanatçının zanaatkardan ayrılarak özerkliğini elde etmesinde himaye sisteminin ortadan kalkması etkili olur. Özerk kişi, kimsenin etkisinde kalmadan akılcı bir yolla kendi yolunu çizen kişi demektir (Marshall, 1999: 570). Ortaçağ'da loncalar sayesinde bazı haklar ve kısmi iş güvencesi elde eden sanatçılar, 16. yüzyılda burjuvazinin güçlenip, sanat piyasasına dahil olmasıyla yavaş yavaş himaye sisteminden kurtulur. Önceleri aristokrasinin himayesinde olan sanatçı, Ortaçağ'da Hıristiyanlığın Avrupa'da yayılmasıyla birlikte, kilisenin de himaye sistemine girer. Himaye sisteminde sipariş usulü ile çalışan sanatçı, çalıştığı konu ve tekniği belirleme de özgür değildir.

Burjuvazinin güçlenmesiyle himaye sisteminin ortadan kalkmasının yanında, akademiler, müzeler ve galerilerin kurulması ve kamuya açık sergilerin düzenlenmesi sonucunda, özerklik ve kurumsallaşma sağlanır. 18. yüzyılda sanat-zanaat farkı bu kurumlar sayesinde kesinleşir.

Çalışmada avcı-toplayıcı dönemden itibaren sanatçının statüsünde yaşanan değişimler, sanatın diğer kurumlarla ilişkisi de göz önünde bulundurularak, sosyolojik arka planıyla açıklanacaktır. Sanatta kurumsallaşma Batı'ya özgü feodal üretim sistemi ve kent soylu burjuvazinin gelişmesiyle ilişkili olduğu için; Ortaçağ'da ortaya çıkan feodal sistem ve kentlerin gelişmesi sonunda güçlenen burjuvazinin, kurumsallaşmaya olan etkileri ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Amaç

Derleme olan bu çalışmanın amacı; sanat ve sanatçının statüsünde görülen değişiklikler sonucunda ortaya çıkan kurumsallaşma ve özerkleşmeyi, sosyolojik arka planıyla ele alarak özetlemektir. Bu gelişme Batı'da yaşandığı için, çalışma kapsamında Batı toplumlarının sanat tarihinde ortaya çıkan değişikliklere odaklanılacaktır. Özellikle ekonomi, din ve bilim kurumunda meydana gelen gelişmelerin, sanat kurumuyla olan ilişkisi özetlenerek açıklanacaktır.

Önem

Yapılan literatür taraması sonucunda bu konuyu ele alan bir makale bulunamamıştır. Hem sanat tarihi, hem de sosyolojiden faydalanan bu çalışmanın disiplinlerarası niteliğiyle, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu çalışma bir derlemedir ve bu konuya odaklanan temel eserleri özetlemektedir. Bu nedenle öncelikle literatür taraması yapılarak, bu konuda yazılmış temel metinler okunmuştur. Daha sonra okunan metinlerden, bu konuya odaklanan kısımlar sentezlenerek özetlenmiştir.

İlk Sanat Eserleri ve İlkel Dönem

Eski dünyada bugünkü güzel sanatlar kategorisi ya da ‘edebiyat’, ‘müzik’ gibi alanların bir karşılığı bulunmamaktadır. Antik dönemin sonlarına doğru kullanılan ‘litteratura’ terimi ise bugünkü ‘literatür’ sözcüğü gibi yaratıcı yazıları kast etmez. Bugünkü edebiyat anlayışına yaklaşan tek dal şiir kategorisidir ve şiir, görsel sanatların tamamından üstün konumdadır. Doğu kültürlerinde ise sanat kavramının ortaya çıkışı çok daha geç bir tarihte gerçekleşir. Örneğin Japoncada, Batı dünyasındaki sanat kavramını karşılayan sözcük 19. yüzyıla kadar yokken, yine 19. yüzyıla değin Çin’de, resim, heykel, seramik, gibi kategoriler, güzel sanatlar kategorisi altına dahil edilip incelenmez (Shiner, 2020:37,50,51).

İnsanlığın ilk dönemi olan avcı toplayıcı döneme dair bilinen en eski sanat eserleri ise mağaralara çizilen duvar resimleridir ve günümüzden yaklaşık 10-35 bin yıl öncesine aittir. Bu eserlerin bilinen en iyi örnekleri Fransa’nın Lascaux ve İspanya’nın Altamira mağarasında bulunur. Avcı toplayıcı dönemde daha çok küçük hayvanlar avlanılmasına ve av ürünleri insanların beslenmesinde sadece %25’lik kısmı kapsamasına rağmen, avcı göçebeler mamut, bizon, geyik gibi büyük, boynuzlu hayvanları resmeder. Avcı toplayıcılar için doğa, baş edilemeyecek kadar büyük, aynı zamanda ölümün de simgesi olması nedeniyle korkutucudur. (Gezgin 2016:26-27).

Bu dönemde mağara duvarlarına çizilen resimler, mağaranın en zor ulaşılan, kuytu köşelerinde bulunmaktadır. Bu da avcı toplayıcın arzusunun, estetik, mağarayı süsleme, yaptıkları eserlerin başkalarının takdir edilme gibi amaçlar içermediğini göstermektedir. Takdir edilmeyi amaçlayan resimlerin, mağaranın ulaşılması en güç noktasına, üst üste bir şekilde çizilmemesi gerekir (Hauser, 2021:57).

Avcı toplayıcının, doğa karşısında kendini aciz hissetmesi ve hayatını birlikte paylaştığı hayvanlarla olan ilişkisi, mağara duvarlarına sürekli av teması olarak yansır. Duvar resimlerindeki bu hayvanların hepsinin çok büyük, hatta bazen insan figürlerinin 100 katı kadar büyük olduğu görülür. Hayatı birlikte paylaştığı, korktuğu, kaçtığı, avladığı, yediği hayvanlar, avcı toplayıcının en temel gerçeğidir. Korktuğu hayvanları heybetlice resmeden avcı toplayıcı, bilinç dışı korkularını açığa vurur (Gezer, 201;28).

Yerleşik hayatın ilk aşamasını oluşturan ilkel toplumlarda da sanatın büyüsel işlevi devam eder. Tarihin ilk dönemindeki topluluklara basit olduğu için değil, tüm insanlığın geldiği ilk dönemlere yakın olduğu için ilkel denilmektedir. Resim, heykel, dokuma, ev ve mimari tarihin ilk döneminden beri var olan sanatlardır. İlkel dönem sanatında üretilen eserlerin sadece estetik kaygısı yoktur, hatta daha çok belli bir görevi vardır. Örneğin ilkel insanlar, kulübeleri sadece yağmur, rüzgar ve güneşten korunmak için değil, aynı zamanda kendilerini yaratan ruhlardan korunmak için de inşa etmiştir. Yine ilkel toplumlar, resim ve heykelin kendilerini hem gerçek, hem de doğaüstü güçlerden

koruduğuna inanır. İkel dönemde sanat, daha çok büyüsel amaçlar için kullanılır (Gombrich, 2006: 38).

Avcı-toplayıcı toplumlar ile yerli kabilelerin sanat eserlerinin benzerliği, bu kabilelerin sanat eserine yüklediği işlev açısından da benzerdir. Nasıl ki mağara duvarına resim çizen ya da o hayvanın boynuz, pençe gibi bir parçasını yanında taşıyan tarih öncesi insan, bu sayede o hayvanı avlayacağına, gebe kadın heykelticileri sayesinde ise kadınların doğurganlığının artacağına inanıyorsa, Güney Afrika'daki çağdaş ilkel toplulukları da, bu kızların ergenliğe erme törenlerinde kullanılan tahta bebek heykelleri sayesinde, kızların gelecekte bebek sahibi olacaklarına inanmaktadır. Yani tahta bebeklerin de, geçmişteki Venüs heykellerinin de, kadınların doğurganlığını arttıracak sihirli güçlerinin olduğu düşünülür (Şenel,1991:31-32).

Yerleşik Hayata Geçiş ve İlk Çağ Uygarlıklarında Sanat

İnsanlık tarihinde en uzun süren dönem avcı-toplayıcı dönemdir ve bu dönemin iki-üç yüz bin yıl civarında sürdüğü düşünülmektedir. İklimde yaşanan değişim ve beslenme kaynaklarında görülen azalma nedeniyle yerleşik hayatın başladığı düşünülmektedir. Sadece tüketici konumunda olmak, hayatta kalmayı zorlaştırdıkça, insanlar evcilleştirdikleri tohum ve hayvanlarla, tarım ile hayvancılığı başlatarak yerleşik hayata geçer.

Yerleşik hayata geçişe dair bulunan en eski kanıt ise Urfa Göbekli Tepe'de bulunan, dairesel olarak sıralanmış T şeklindeki taş sütunlardır. M.Ö. 10.000 yılında inşa edilen bu anıt, hayvan figürleri, takım yıldızlarla süslenmiştir. Bu oranda büyük anıtları inşa eden işçiler için gerekli besini sağlayacak bir yerleşim yeri olması şarttır. Bu bölgeye yakın bir yerde bulunan yabani tahılın, günümüzde ekilen modern tahılın atası olduğu anlaşılınca, civarda bir yerleşim yeri olduğu kanıtlanır. Devasa sütunlarla çevrelenen bu alanın işlevi konusunda, bilim insanlarının bazı savları vardır. Burası çeşitli dini ritüeller ve tapınmak için buluşulan bir alan olabileceği gibi, eldeki ürünlerin takas edildiği, bilgi alışverişinin yapıldığı, insanların sosyalleştiği ve tanışıp evlendiği bir bölge de olabilir. Tabii aynı zamanda dini ritüeller ile din dışı etkinliklerin hep beraber yürütüldüğü bir alan olması da mümkün. Göbekli Tepe'deki sütunların İngiltere'de M.Ö. 3000 yılında inşa edilen Stonehenge'in öncüsü olması ve Göbekli Tepe, Stonehege'in inşası arasında 7000 yıl olması, Göbekli Tepe'nin önemini arttırmaktadır (Colins, 2016: 15-25).

Bu dönemde din ve din dışı sanat ayrımı ortaya çıkar. Avcı toplayıcı dönemde mağara resimlerini çizen kişilerin, bu hayvanları çok iyi tanıyan avcılar olduğu düşünülür. Yalnız bu dönemde resmin büyüsel işlevi düşünülünce, bu resmi çizen kişilere özel ve büyüsel güçlerinden dolayı saygı duyulur ve bu nedenle büyücü ressam, kabileden herkesin yapmak zorunda olduğu görevlerden muaf tutulur. Büyücü ressam, yetenekleri sayesinde sahip olduğu karizmayla, hekimlerle birlikte diğer avcı-toplayıcılardan farklı bir konumda bulunur ve hatta ruhban sınıfın ilk temelini oluşturur (Hauser, 2021:70).

Tarihte ilkel toplumlardan uygar toplumlara geçişte, yerleşik hayata geçildikten sonra, insanlığın tarımla üretici konuma geçmesi ve bu sayede artı ürün elde etmesi önemli rol oynar. Hayvanların evcilleştirmesi de uygarlığın gelişmesine önemli katkı sağlar. İlkel topluluklarda, tüm üyeler aynı işi yaptığı için, bu toplumlarda farklılık ve sınıfların görülmediği, bundan dolayı da bu toplumların daha eşitlikçi toplumlar olduğu düşünülür. Uygar toplumlar ise mesleklerde uzmanlaşmanın, farklılıkların dolayısıyla eşitsiz ilişkilerin toplumlardır. Bir topluma dair tarihi bulgularda, yazı ve yazılı belgelerin görülmesi de o toplumun uygarlığına işaret etmektedir (Şenel, 1991:41).

Bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi sonunda bazı toplumlar köylere yerleşip çiftçi toplumları oluştururken, tarımın başladığı köylerin çevresinde ise hayvancılıkla uğraşan göçebe çoban toplumlar ortaya çıkar. MÖ 6000 yılı dolaylarında, iklimde meydana gelen ısınma, çoban göçebe toplumların da, yerleşik hale gelmesine ve yağmaladıkları köyler üzerinde hakimiyet kurarak, onları diğer yağmacı toplumlara karşı koruyan bir sistem oluşturmalarına yol açar. Böylelikle dışarıdan gelen yağmacı toplumların kurduğu Sümerler, askeri sınıf sayesinde ordu, çiftçilerin verdiği vergileri toplayan yönetici sınıf, din ve ruhban sınıfının oluşturduğu hukuk sistemi ile tüm bunları düzenleyen bir siyasal sistem kurar. Tüm bu farklı sınıflar ve mesleki uzmanlaşma sayesinde, ilk kentleri inşa eden ve ilk yazıyı bulan Sümerler, tarihin ilk uygar toplumu olur (Şenel, 1991:25-41).

M.Ö 3500 yılında kurulan Sümerler, kentleri ilk kuran bilinen ilk uygarlık olmalarının yanında, bilinen ilk sanat hareketini de, diğer Mezopotamya uygarlıkları ile birlikte, MÖ 4000 yılında başlatır. Bu döneme ait seramik kaplarda, geometrik motifler çok önem kazanır. Geometrik süsleme yanında, hayvan ve bitki motiflerinin de geometrik bir şekilde resmedilmesi, geometri sevgisinin bir tezahürü olarak görünür (Turani, 2021:81-82).

Tüm bu katkıları yanında Sümerler, geliştirdikleri etik değerler, adalet ve özgürlük kavramlarına yaptığı katkılar nedeniyle de, bugünkü modern dünyadaki pek çok kurum ve düşüncenin temelini binlerce yıl önce atar (Russ, 2021:30-31). Aynı zamanda Sümerler, bataklıkları kurutmaları, sulama kanalları inşa etmeleri, tuğlayı icat etmeleri, bataklık sazlarını çamurla sıvayarak barınak yapmaları, sabanı ve tekerlekli arabayı icat etmeleri ve sadece soylu çocuklarının eğitimini üstlense de, ilk okulu kurmaları nedeniyle de, çok önemli bir uygarlıktır. (Kramer, 2002: 13-14).

Mezopotamya kralları, Mısırlılar gibi ölümsüzlüğü sağlamak için mezar duvarlarını süsletmez. Bunun yerine krallar, güçlerini sergilemek ve ölümsüz kalmak için, savaşta gösterdikleri kahramanlıkları ve başka toplumları nasıl dize getirdiklerini gösteren anıt, rölyef ve kabartmaları sanatçılara yaptırır (Gombrich, 2006:59). Ayrıca MÖ. 4. binin ortalarından itibaren cemaati sadece tapınak baş rahibi ve tapınak görevlilerinden oluşan, basamaklı ve piramit şeklinde zigguratlar inşa edilir (Honour, Fleming, 2020:46).

Mezopotamya bölgesinde taş olmadığı için, yapıtların çoğu pişirilmiş tuğla ile inşa edilir. Tuğla taşla göre dayanıksız olduğundan, bu yapıtlar elverişsiz hava koşullarına dayanmaz, bu da Mezopotamya sanatının Mısır sanatına göre daha az bilinmesine yol açar. Mısırların taş yataklarına sahip olmaları yanında, sahip olduğu inanç da, sanat eserlerinin günümüze kadar ulaşmasında etkili olur. Antik Mısırlılar, ruhun varlığını sürdürebilmesi için, insan bedeninin dış görünümünün korunması gerektiğine inanır. Bunun için mumyalar yeterli olmaz, kralın sonsuza kadar yaşaması için, heykeltıraşlardan kralın portresini aşınmaz granit oymaları istenir. Bu oyma imgeler, zarar görmemesi için mezarın en kuytu yerine yapılır. Mısır'da kutsal kabul edilen krallar, çok büyük bir güç sahiptir. Bu güç onların kral mezarı olan piramitlerde binlerce işçi ve tutsağı çalıştırmasını sağlamıştır. Piramitler sayesinde krallar öldüğü zaman, aralarından ayrıldıkları tanrıların yanına geri dönecektir (Gombrich, 2006:49-58).

Antik Mısır'da krallardan sonra, soyluların da mezar resmi talebi o kadar fazladır ki, bu sayede sanatçılar oldukça erken bir tarihte uzmanlaşmaya ve ekonomik olarak kendine yetmeye başlar. Ancak buna rağmen sanatçılar önemsiz hizmetkarlar olarak değerlendirilir. Antik Mısır sanatçılarından, sadece yapı ustaları ile başheykeltıraşların ismi bilinir ve yalnızca bu kişiler, saygı görür. Ressam ve heykeltıraşlar, eğitimle uğraşan yazmanların kitaplarında beden işçisi olarak aşağılanır ve yazmanlar kadar saygın bulunmaz. Süreç ilerledikçe ve Yeni Krallık dönemine gelindiğinde, sanatçının itibarı artsa da, sanatçının işlevi Tarih Öncesi dönemdeki sanatçı-büyücünün işlevine göre çok önemsizdir (Hauser, 2020:83).

Mısır sanatı çok katı bir üsluba sahiptir ve her sanatçı gençliğinden itibaren sanat için oluşturulan katı yasalara uymak zorundadır. Örneğin erkek heykeller, kadınlardan koyu tenli olmalı, oturan her heykel ellerini dizlerine koymalıdır. Her Mısır tanrısı, kendisini temsil eden görünüme, hayvan sembolüne uygun olarak yapılmalıdır. Heykellerin büyüklüğü soyluluk derecesiyle orantılı olmalıdır. Ayrıca her sanatçı, Hiyeroglif yazısını da öğrenmek ve onu güzelce taşla oymak zorundadır. Bu nedenle üç bin yıldan uzun süren Antik Mısır uygarlığı boyunca üslup çok az değişmiştir. Yalnızca IV. Amenofis isimli kral resmi dini benimsemez ve Aton isimli, güneşle imgeleştirilen tek tanrıya inanır. İlk kez IV. Amenofis, güneş altında eşi ile birlikte çocuklarıyla oynarken resmedilir. Bu yaklaşım, ise önceki kralların kendilerini ihtişamlı, katı, otoriter çizimle resmettiren firavunların yaklaşımından farklıdır (Gombrich, 2006:54-55).

Tüm Mısır ve Mezopotamya'da olduğu gibi, feodal toprak sahiplerinin iktidarda olmasına ve kültürde aristokrat sınıfın hakimiyetine karşın Girit sanatı, Antik Yunan'da Klasik Çağ'ın başlangıç dönemine kadar olan süreçte tek istisnadır. Çok daha renkli ve canlı bir sanat anlayışına sahip olan Girit'te, tapınak ve anıtsal tanrı heykellerinin yerini küçük boyutlu idol ve kültler alır. Girit diğer Doğu uygarlıklarına göre, dinin etkisinde daha az kalır. Kent yaşamının en gelişkin olduğu yer olduğu için de, ticaret ile tüccar sınıfı çok gelişir. Ancak sanat halen saray ile aristokrasinin hakimiyetindedir (Hauser 2020:101-102).

Antik Yunan- Roma Toplulukları ve Sanat

Antik Yunan, demokrasi, tarih ve adaleti icat eden uygarlık olması nedeniyle tarihte çok önemli bir yere sahiptir. Şehir devletleri şeklinde yönetilen Antik Yunan'da bu şehirlere Site (polis) denir ve Site vahşi yaşamdan uzak yaşam bölgesi anlamına gelir. M.Ö 6. yüzyılda nihai gelişimini tamamlayan Site'de, ilkel dönemden klasik döneme geçişte Söylev önemli rol oynar. Tanrılar, insanlar ve mitolojik karakterlerin tartışma ve argümanlarıyla doğan Söylev, yeni bir düşünme biçimi olan sorgulamanın yolunu açar. Bu gelişmeye Sokrates'in sorgulamalarının yaptığı katkı da eklenince, Söylev, demokrasi ve Antik Yunan bilim ve felsefesinde yaşanan gelişmelerin temeli olur (Russ, 2021: 40-43).

Söylev, sadece demokrasi ve felsefeye değil, hukuk kurumunun gelişmesine de katkı sağlar. İlk yasa koyucuların hazırladığı kanun yazımı ile Batı'daki temel hukuk düşüncesinin temelleri atılır. M.Ö 7. yüzyılda yazılı kanunları oluşturan Dracon, geleneksel adaleti, hukuki adalet haline getirir. Bu sayede davalar artık mahkemede görülmeye başlar. Adalet düzeni üzerine kurulan Site'de, artık bir hukuk düzeni vardır (Russ, 2021:43-44).

M.Ö. 594 yılında hem köylü aristokrat, hem de yeni zengin burjuva (kentsoylular) arasındaki çatışmayı engellemek için ise Solon yasa koyucu olarak atanır. Solon yaptığı reformlarla, borcunu ödeyemeyen kişilerin, köle olma durumuna son verir. Sahip olunabilecek en fazla toprak miktarına sınırlama getirerek, aşırı zenginleşmenin önüne geçer. Soyluluğa göre değil, zenginliğine göre toplumu dört sınıfa ayıran Solon, en zengin üç sınıfa askerliği zorunlu kılarken, en yoksul sınıfı bundan muaf tutar. Ancak Eski Yunan'da askerlik görevi ile siyasal haklar birbirine bağlıdır. Askerlik ve vergiden muaf olan en yoksul dördüncü sınıf, seçme hakkına sahiptir, ancak seçilemez, memur ve yönetici olamaz. Antik Yunan demokrasisinde, sadece özgür, yetişkin erkekler oy kullanma hakkına sahiptir (Şenel, 1991:144).

Felsefe, demokrasi, hukuk alanına olan katkılarının yanında Yunan dünyası bilim dünyasına da pek çok katkı sağlar. Akılcı bilime giden yol, gerçek anlamda bilim ve yöntemleri ilk kez Antik Yunan'da başlar. M.Ö 5-4. yüzyılda, Platon şeylerin özünün değişmeyen yegane gerçekler olduğunu ve matematiğe indirgenerek araştırılabileceğini, Aristoteles, Doğa biliminin görevinin olguları yaratan nedenleri açıklamak olduğunu söyleyerek, bilimsel determinizmi başlatır. Aynı zamanda bir ampirist olan Aristoteles, somut şeyleri açıklamak için bilgi belge toplamayı çok önemseyerek, teori oluşturma noktasında, bilimsel metod ilkelerinin oluşmasına katkı sağlar. Böylece Rönesanstan itibaren bilim tekrar bu iki yolu benimsenir. Deneyin sunduğu verilerle çalışmayı Bacon, gerçeğin matematikselleştirilmesini ise Galileo başlatır (Russ, 2021:51).

M.Ö 387 yılında ise Platon, ilk üniversite olarak bilinen Akademia'yı kurar. Okulun müfredatı, siyaset, matematik ve diyalektikten ibarettir. Platon Akademia'da

filozof hükümdarlar yetiştirmeyi amaçlar ama buradan mezun olanlardan yalnızca bir kişi iktidara gelir. Platon'un ölümünün ardından Yeni Platonculuğun merkezi haline gelen Akademia, MS 529'da kapatılır. Burada yetişen en parlak öğrenci olan Aristo, MÖ 334'de kendi okulu Lykeion'u kurar. Akademia'yı temel alan bu okulun geniş kütüphanesi sayesinde sistematik bilimsel araştırmalar başlar. Aristo'nun ölümünden sonra ise burası daha dar kapsamlı felsefi çalışmaların merkezi haline gelir. Rodos, İskenderiye ve Pergamon'da da, Akademia'yı model alan yüksek eğitim veren okullar kurulur (Rodgers, 2014:492).

Yaşanan tüm bu gelişmeler, sanatı da etkiler. M.Ö 700 yılında, tarihin ilk imzalı eseri 'Aristonothos' vazosu yapılır. Bu daha önce tarihin hiçbir döneminde görülmeyen bir gelişmedir ve sanatçının bireylik ve özerklik kazanması noktasında önemli bir adımdır. Ancak Aristokrasi bireyselliği onaylamayarak, sadece bazı sınıflara ayrıcalık verilmesini savunur ve şöhreti arzulayan kahramanlar ile kazancı arzulayan tüccarın bireyselliğinden rahatsız olur. İlk Yunan şiirleri, kehanet, tılsım içeren sözler ile savaşta ya da çalışırken söylenen şarkılardan oluşur. Bu dönemde şiirler anonimdir ve yaratıcısından izler taşımamaktadır. Homeros'un İlyada destanı günümüze ulaşan, yazarı bilinen en eski Yunan şiirleridir. Artık toplumları anlatan destanlar değil, bireylerin kahramanlığını anlatan destan ve şiirler yazılır. Ritüel işlevini yitirip, lirik şiirden epik şiire dönüşen bu şiir, Avrupa'nın inançtan bağımsız en eski seküler şiirleridir (Hauser, 2020: 111-115).

Görsel sanatlar ise ilk dönemde oldukça ilkel ve insan figürünü andıran bu yapıtlara heykel demek zordur. Bu dönem Yunan toplumunda sanatçının konumuna dair bilgiler net olmamakla birlikte, bu dönemdeki sanatçının avcı-toplayıcı toplumun sanatçı-büyücüleri ya da neolitik dönemin rahip ozanları kadar saygın olmadığı düşünülür (Hauser, 2020:112).

Hiçbir zaman Mısır ve Mezopotamya sanatının ölçülerine ve ihtişamına ulaşamamış olan Yunan'da, Mısır'dan farklı olarak sanat eserleri görülmek için yapılır Mısır sanatı dinden, Yunan sanatı ise efsanelerden esinlenir. Seyirci için yapılan Yunan sanatı, heykel yapımında ideal çehre ve bedenleri yapmaya çalışır. İnsan bedeninin ideal formunun doğru ifade edilmesi için de heykeller çıplak yapılır (Turani: 2021:129).

Mısır'da heykel yapımının kesin kurallarla sınırlanması, ideallığın değil, dayanıklılığın önemli olması nedeniyle, üslup değişmez, Örneğin ayak bir türlü karşıdan yapılamaz. İdeale ulaşmak için durmadan doğayı ve insan bedenini gözlemleyen Antik Yunan'da ise üslup sürekli gelişir. Başta Mısır heykellerinin çehresine ve duruşuna benzer heykeller yapan Yunanlılar, MÖ. 500 yılında perspektif kısaltımını bularak ayağı ilk kez karşıdan çizer. Oysa en başta, bir heykelin dizkapağı, Mısır heykellerinin dizkapağından daha az gerçekçi görünür. Daha önce hiçbir uygarlığın sanat eserlerinde görülmeyen bu gelişme sanat tarihinde muazzam bir dönüşüme neden olur (Gombrich, 2006:63-67).

Yine sanatçısı bilinen ilk heykel de Antik Yunan'da yapılır. Bu heykel Mendeli Paeonios tarafından yapılan, Olimpiya'da bulunan Nike heykelidir. M.Ö 5. yy'da, Elautherali Miron tarafından yapılan 'disk atan adam' heykeli de, ilk hareketli heykel örneği olması açısından önemlidir. Ancak Diskoluvus (disk atan adam), heykeli de dahil olmak üzere, Antik Yunan dönemine dair heykellerin büyük çoğunluğu kayıptır. Bu heykellerin varlığı, MÖ 27 yılında Antik Yunan'ı fetheden Antik Roma sayesinde bilinmektedir. Fethettiği Yunan'ın kültürüne hayran kalan Roma, Yunanlıların dini inanç, mitolojisi ve sanatından pek çok öğeyi alıp, kendi kültürüne uyarlar. (Honour, Fleming, 2020: 138).

Antik Yunan'da fiziksel mükemmelliği yansıtan, ideal heykel ve resimler MÖ V. yy.'da ortaya çıkar. Sanat eserleri, dönemin güzellik anlayışını idealleştirmenin yanında, ideal ahlaki değerleri de temsil etmektedir. Sanatçıların bu amacı gütmesinde, Platon'un 'idealar kuramı' etkili olur. Platon algılanan tüm objelerin, algılanamaz düşüncelerin kötü kopyaları olduğunu düşünür. Bu nedenle resim ve heykel, görünen imgeleri ne kadar yakından taklit ederse, o kadar kusurlu ve yanıltıcıdır. Bu nedenle Platon, şiir dahil, tüm benzetmeli sanatların, 'Devlet' isimli kitabına girişini yasaklar. Buna rağmen sanatçılar görünenin ötesini sezgileriyle kavramayı benimseyerek, 'ideal' düşüncesinin Avrupa estetik kuramında kalıcı yer edinmesini sağlar. Tek bir modelle kusursuzluğu yakalamak zor olduğundan, sanatçılar ideali yakalamak için, farklı modellerin en iyi özelliklerini toplar. Daha sonra, parçaların yama gibi birleştirilerek ideale ulaşılacağı düşüncesine karşı çıkan sanatçılar, simetri ile doğru oranları yakalamayı önerir. Simetri ve ölçünün bu kadar önem kazanmasında, mükemmelliği sayılara bağlayan Pisagorcü filozoflar etkili olur. Öyle ki, bu filozoflar lirin tellerinin uzunluğuyla, armoni arasındaki ilişkiyi hesaplayarak, kozmik oranlar kuramını geliştirir. İlk Antik Yunan'da modellenen, Antik Roma'da bol bol kopyaları yapılan ve Rönesans ile birlikte, önce İtalya, sonra da tüm Avrupa'da yapılan ideal heykeller, Batı sanatsal kanonunun bir parçası haline gelir. Kanon, sanat veya edebiyat alanında önemli kabul edilen eserlerin tamamı demektir. Bu heykeller aynı zamanda Avrupalı insanların kendileri veya başka insanları değerlendirmekte kullandıkları güzellik anlayışının ölçütü olur (Honour, Fleming, 2020: 139).

Antik Yunan'ın son dönemi olan Helenistik Çağ'da sanatın merkezi Batı'dan Doğu'ya doğru kayar, Doğu ve Batı kültürleri birbirini karşılıklı etkiler. Bu dönemde artan gelir farklılıkları nedeniyle, alt ve üst sınıflar arasında muhalefet artar, ancak soylu sınıfa tanınan ayrıcalıkların sona ermesinde uzlaşma sağlanır. Bu sayede her Yunan vatandaşının, eğitim yoluyla mükemmelleşmesinin yolu açılır. Yunanlıların arete ismini verdiği bu kavramla rasyonelleşme ve uzmanlaşmanın önemi artar. Kent devletleri şeklinde yönetilen Yunan krallıklarında, her yurttaş istediği kente yerleşme hakkını elde ederek dolaşım özgürlüğüne kavuşur. Her vatandaş artık ekonomik bir toplumun üyesidir ve kentlerin ortak çıkara göre örgütlenmesi de, ırksal ve ulusal kimliğe göre değil, bireylerin ait olduğu bu ekonomik gruba göre olur. Devletin seçimini ticari becerisi olan

bireylerden yana yapması, ayrıcalıklarını sahip oldukları soya ve kültürel mirasa borçlu olan aristokrasinin önemini azaltırken, burjuvazinin önemini arttırır (Hauser, 2020;157-158).

Bu gelişmelerin sonucunda Helenistik dönemde, sanatın büyü ve dinle bağı büyük oranda azalır. Güçlenen burjuvazi sanat eserlerini toplayarak koleksiyonculuk yapar, özgün eserlere çok büyük miktarlar öder ve bu eserlere ulaşamadığı noktada ise önemli eserlerin kopyalarını bol bol yaptırır. Yazarlar da sanatçılar ve onların yaşam öyküleri ile ilgilenmeye başlar. Helenistik dönemde, Antik dönemin en önemli sanatçıları ressam olur ve ressamlar artık din dışı konuları da resmetmeye başlar. Resmin konusu kimi zaman bir berber dükkanı, kimi zaman tiyatrodan bir sahne olur. Aynı zamanda günlük yaşam ve savaş resimleri dışında, Helenler ilk kez manzara resimleri de çizmeye başlar ve bu resimler zengin evlerinin duvarlarını süsler (Gombrich, 2020:89-90).

Antik Roma, Yunan uygarlığı kadar yaratıcı olamasa da, başta Antik Yunan'ın mirasını aktarması, sonra da bireyi korumak üzere evrilen hukuk anlayışı nedeniyle, tarihte çok önemli yer kaplar. Roma'nın hukuk ve politika alanında ürettiği düşünceler, bugünkü modern anlamda ilk kurumlar ve Devlet'in temelini atar. Aile merkezli olarak başlayıp, zamanla tüzel kişilik olarak bireyi koruyacak şekilde gelişen XII Levha Kanunları, MÖ 450 gibi çok eski bir tarihte yapılmıştır. Bireyin korunması ilkesi, başta Fransız İhtilali'nin hukuk sistemi olmak üzere, pek çok Batı ülkesinin hukuk sistemini etkiler. Yine Cumhuriyet tanımını, halka dair, halka ait olarak kavramsallaştıran da Roma'dır. Modern devlet Rönesans döneminde ortaya çıkmasına rağmen, temellerini akılcı düşünce ile Antik Yunan, Hukuk sistemi ile ise Antik Roma atar (Russ, 2021: 66-71).

Roma'nın MÖ. 509-31 yılları arasını kapsayan ilk döneminde yönetim biçimi Cumhuriyettir ve toplumu senatonun seçtiği iki konsül yönetir. Roma bu dönemde önce Orta ve Güney İtalya'yı ele geçirir, daha sonra İspanya, Kuzey Afrika ve Yunanistan topraklarını da alarak, sınırlarını büyük oranda geliştirir. MÖ. 31 MS. 476 arasında süren imparatorluk döneminde ise Roma, Mısır'ı da topraklarına katar. MS.313'de Hristiyanlık dini devlet tarafından ilk kez tanınır, MS. 380 yılında ilan edilen Selanik Fermanı ile ise Hristiyanlık, imparatorluğun resmi dini olur. Bu dönemde Putperest inanışlar yasaklanır ve putperestlerin tapınakları kapatılır. MS. 392 yılında son Olimpiyat düzenlenir, MS. 340 yılında ise İmparatorluk başkenti Konstantinopolis'e taşınır, MS.396 yılında Roma, Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye bölünür ve MS. 476 yılında Batı Roma, MS 1453 yılında ise Doğu Roma yıkılır (Turani: 2021:189-190).

Roma, son verdiği Yunan uygarlığının sanatına hayrandır. Öyle ki Romalılar, Sicilya tapınaklarından çaldıkları resimlerle kamu binalarını süsler ve bunu bir zafer nişanesi olarak kabul eder. MÖ birinci yüzyıldan itibaren ortaya çıkan koleksiyoncular ise Yunan ve Helenistik sanata ait usta ressamların eserlerini toplar, orijinal eser sayısı yetersiz olunca da Romalı zenginler, bu eserlerin kopyalarına ciddi meblağlar öder. Tapınakları

süsleyen eski Yunan resimleri, zenginlerin malikanelerini süslemeye başlayınca, büyük ölçüde dinsel anlamını yitirip, zenginliğin ve statünün göstergesi haline gelir. Buna karşın, görsel sanatlar alanında çalışan Romalı sanatçılardan pek azının ismi bilinir, çünkü Romalılar bunu önemsemez. Tıpkı Antik Yunan gibi, Roma'da da, görsel sanat alanındaki sanatçılar zanaatkar olarak görülür, hatta bu durum daha da ileri gider ve Roma'da resamlara marangoz kadar değer verilmesine, heykeltıraşlara ise daha az değer verilmesine yol açar (Honour, Fleming, 2020: 139).

Bir tarım toplumu olan Roma'da, sanat ve sanatçıya olan küçümseyici tavır MÖ II ve III. yüzyılda da devam eder. Ancak ticaret ile kent kültürünün gelişmesi ve Roma'nın Helenleşmesiyle birlikte, sanatçının konumu yavaş yavaş gelişir. Yine de ressam ve heykeltıraşın gördüğü saygı, şairinkinden azdır hala. Romalı zenginler ve hatta imparatorlar bile resim ile hobi olarak ilgilendiklerinden, para kazanmak amacıyla yapılmadığı sürece resim biraz daha saygın kabul edilir. Daha fazla bedensel çaba gerektiren heykel ise beyefendiler için uygun görülmez (Hauser, 2020:175).

Mimari ise resim ve heykelin aksine, özgür insanların statü kaybına uğramadan çalışabilecekleri bir alan olarak kabul edilir. Belki bu yaklaşımdan dolayı, Roma'nın dehasını gösterdiği alan da mimari olur (Honour, Fleming, 2020: 139). Romalılar, kendisinden önceki toplumlardan farklı olarak ise bu başarıyı tapınaklar değil, insanların gündelik ihtiyaçlarını karşılayan köprü, hamam, yollar, su kemerleri ve depoları, kanalizasyon sistemi gibi yapıları inşa ederek gösterir (Blunt'tan aktaran Güler, 2018: 20).

Kemer, kubbe ve tonozun ilk görüldüğü yer Mezopotamya olsa da, tonozu çok geliştiren Roma, bu sayede çok daha geniş mekanları örtmeyi başarır. Roma mimarisi tamamen eklettik bir yaklaşım sergiler ve Romalılar üsluplarını oluştururken, Grek, Etrüsk, Mısır üsluplarının hepsinden yararlanır. Buna karşın, Yunanlıların ideal sanat yaklaşımından hoşlanmayan Romalılar, kendi tarzlarını geliştirir. Romalı sanatçı, sıradan insanın portresini ya da imparatorunun büstünü biçimlendirirken, onları iri burunları, kırışıklıklarıyla, yani onları olduğu halleriyle göstermekte bir sakınca görmez. Roma, idealizme sadece gücünü sergilemek istediği zaman zafer kazanan imparatorlarını, genç, kuvvetli halleriyle ölümsüzleştirmek istediği zaman başvurur (Turani: 2021: 195-199).

Roma'da görsel sanatların önemli bir kısmı çok uzun süre toplumsal ve siyasal amaçlı kültler olarak üretilir. Yunan heykellerinin kopyaları üretilirken, sanat ve sanatçı kaygısı gütmemektedir. Bu dönemde sanat eserleri itibarın göstergesi olduğu sürece değerlidir. Dördüncü yüzyılda Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesi, ardından da Batı Roma'nın yıkılmasıyla, şiir ve görsel sanatların işlevselliğine yüklenen anlam artar. Bunun sonucunda Avrupa, modern güzel sanatlar ve estetiğin sistematikleştirilmesi için çok uzun süre beklemek zorunda kalır (Shiner, 2020:58).

Ortaçağ, Kilisenin Güçlenmesi ve Sanat

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığı V. yüzyıl, Ortaçağ'ın başlangıcı kabul edilir. Roma, Akdeniz'e hükmeden bir imparatorluktur ve Akdeniz'i kontrol etmek o dönemde ciddi bir ekonomik ve siyasal güce sahip olmak demektir. Topraklarındaki ticaretin sürmesi ve dışarıdan gelecek saldırılara karşı topraklarını koruması bu hakimiyete bağlı olan Roma, Akdeniz'e hakim olduğu sürece gücünü korur, V.yüzyılda Akdeniz'in hakimiyeti, German kavimlere geçer. Roma'yı fetheden Germanler, Roma'nın kültürünü yıkmayarak korur, Akdeniz ise önemli bir ticaret yolu olmaya devam eder. Roma yitirdiği topraklarda, kilisesi, dili, kurumları ve hukuk sistemi ile varlığını uzun süre devam ettirir. Ancak Akdeniz egemenliğinin Müslümanlara geçmesi sonunda, Avrupa'da ticaret zayıflar. Bunun sonucunda Marsilya gibi ticaretle geçinen liman kentleri güçsüz düşer, Akdeniz'deki Eski Roma toplumlarında, Yunan ve Latin dilinin yerini Arapça, Roma hukukunun yerini ise İslam hukuku alır. Tüm bu gelişmeler ile Antik Yunan kültürünü Avrupa'ya taşıyan Doğu Roma ile Avrupa'da bulunan German kavimler arasındaki bağları koparır. İslamiyetin yayılması ve Akdeniz'e egemen olması sonunda, savunmacı durumuna geçen Avrupa, Hıristiyan kimliğini merkeze alan bir yönetim sistemi geliştirir, Frank İmparatorluğu, Karolenj dönem boyunca kiliseyi merkeze alarak, Ortaçağ Avrupası'nın temellerini atar ve bunun sonunda IX. Yüzyılda Antik Yunan-Roma uygarlıkları ile Avrupa arasındaki bağ kopar. (Pirenne, 2005:11-28).

Batı Roma'nın yıkılmasında, Kavimler göçü ve bu kargaşa ortamından sonra 395 yılında Roma'nın doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılması etkili olur. Üçüncü yıl krizi denen bu kargaşa ortamından sonra, kentlerin bir kısmı canlılığını yitirince, dördüncü yüzyıldan itibaren soylular kırsal alanda yaşamaya başlar. Bu durumdan etkilenen zanaatkarlar da, malikane ve manastırların civarına yerleşir. Kentlerin krize girdiği dördüncü yüzyılda sivil özerk kurumlar geriler. Kent meclisleri önemini yitirince de, bunların yerini piskoposlar alır. Hıristiyanlaşmaya başlayan kentlerde, piskoposların önemi gitgide artar ve potansiyel önder konumuna ulaşırlar. Çok sayıda kent, kendilerini himaye eden aziz kültü üzerine inşa edilerek Hıristiyan kimliğini kazanır. (Liebeschuetz, 1999:11-16).

Hıristiyanlık, VI. Yüzyılda Marsilyalı misyonerler aracılığı ile İngiltere ve İrlanda'ya kadar yayılınca, kilise örgütleri kentlerde önem kazanır ve manastır yaşamı teşvik edilir (Pirenne, 2005:18). Kırılara yerleşen aristokrasi ve manastırlara yerleşen piskoposlar feodal sistemin yürütücüsü olur.

Batı Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, ortaya çıkan Feodal sistem Ortaçağın V-IX. yüzyıl arasındaki ilk döneminde gelişimini tamamlar. Batı toplumlarına özgü olan bu sistem, köleleri özgürlüğe kavuşturmayarak, onları mülkiyet hukukunun daha geliştiği yeni bir yönetim sistemine dahil eder. Bu sistemle yönetici sınıf olan toprak derebeyleri, üretim araçlarının mülkiyetini tamamen elinde bulundururken, derebeylerin yönetimindeki köylü sınıfının çok sınırlı bir mülkiyet hakkı olur (Ülgen, 2010:3).

Güçlü bir merkezi otoritenin olmayışı sonunda ortaya çıkan feodal sistem, güçlünün zayıf üzerinde egemenlik kurması karşılığında, zayıfın can ve mal güvenliğini sağlayacağı sözünü verdiği bir tür himaye sistemidir. Burada sözleşme, soylular ve köylülerden oluşan serfler arasında olduğu gibi, hiyerarşik olarak daha geniş toprakları yöneten feodal beyler ile altındaki daha güçsüz beyler arasında da vardır. Fief sözleşmesi denen bu sözleşmeye göre, serfler feodal beyin önünde diz çöküp, sembolik olarak verdiği bir avuç toprakla mülkündeki topraklardan vazgeçerek beyin himayesine girer. Barış zamanında malikanesini yöneten feodal beyler ise, savaş zamanında kendilerini ağır süvari olarak donatıp, bağlı bulunduğu beyin ordularına katılan şövalyelere döner. Bu sisteme Ortaçağ'ın başında çok güçsüz olup, sonuna doğru güçlenen kent sakini burjuvalar dahil değildir (Şenel, 1991:274-275).

IX. yüzyılda gerçekleşen saldırılarla, Avrupa'da nüfus azalır, buna bağlı olarak da üretim düşer. Tahtadan yapılan kaleler yerine taştan yapılan şatolar daha iyi koruma sağlayınca, senyörler birbirlerine ve krallara da kafa tutar hale gelir ve bu da merkezi otoriteyi zayıflatır. Batı Roma'nın yıkılışıyla ortaya çıkan otorite boşluğu, yargı boşluğuna da yol açar ve herkes yargıç olmak ister ama bu gelişmeler sonunda tüm senyörler serflerinin yargıci haline gelir. Bunun sonunda feodalitenin en karakteristik özelliği gelişir; hukuk yerel ve örfi hale, senyörler de yargıçlara dönüşür. Bu dönüşüm sonunda senyör, artan ürünün tamamına el koyar (Kılıçbay, 2010: 148-152).

Devletin resmi dini Hristiyanlık olunca, imparatorluk içinde en büyük güç haline gelen kilise, sanata karşı tutumunu gözden geçirir. İşlevi bakımından antik tapınaklardan tamamen farklı olan kilise, artık onları örnek almaz. Antik tapınaklarda tanrı heykelini korumak için küçük bir sunak yeterlidir, dinsel törenler ve kurban kesimi ise dışarıda yapılır. Kilisede ise papaz altardan ayini yönetirken; tüm cemaati etrafında toplamak zorundadır. Bu nedenle kiliselere, 'bazilika' adıyla anılan geniş toplanma salonları yapılır. Başlangıçta resim ve heykelin pagan adeti olduğunu savunan Hristiyanlar, kiliselerde bu eserlerin bulunmasına karşı çıkar. Daha sonra, insan boyundaki heykellere itiraz etseler de, resim konusunda farklı görüşleri savunurlar. Kimileri resimlerin okuma yazması olmayan cemaate, İncil'i anlatmada faydalı olduğuna inanır. Bu görüşü savunan Papa Magnus sayesinde resme izin verilir. Ancak, resimde öykü olabildiğince kutsal öğelere yoğunlaşarak anlatılmalıdır. Yunanistan'da uygulanan doğanın gözlemlenmesi yöntemi ise M.S. 500 yılında Roma döneminde bırakılır. Sanatçılar artık kendi çizimleri ile gerçeği karşılaştırmaz, insan bedenini araştırmaz. (Gombrich, 2018:103-106).

Resmi savunan bu yaklaşıma karşın, Doğu Roma'da bulunan bir grup her tür surete karşıdır ve kendilerine put kırıcı demektir. Doğu kilisesinde yönetimi ele geçiren put kırıcı grup, 745 yılında her çeşit dinsel sanatı yasaklar. Bu yasaklama dönemi yüz yıl kadar sürer. İkon ve resim yasağında İslam dininin ortaya çıkarak yayılması etkili olur (Gombrich, 2018:107-108). Öte yandan bu yasağın konmasının asıl nedeni manastırların gitgide zenginleşmesi ve bunun imparatoru rahatsız etmesidir. IV. yüzyılda yaygınlaşan manastır sisteminde, sürekli vergi alınmasını ve savaşları protesto eden kişiler manastıra

kapanarak inzivaya çekilir. Sadece ibadet edip, üretime katılmayan ve askere gitmeyen bu kişiler yönetici sınıfın tepki göstermesine neden olur. Daha sonra her isteyenin manastıra kapanmasını engellemek için bazı sınırlamalar getirilir ve özellikle de askerliğini yapmayanlar manastıra alınmaz. Aristokrasi, ordu ve piskoposların bir kısmının desteğini alan V. Konstantinos, manastırların toprağına el koyarak, ikona kırılcılığı başlatır. Daha sonra bu yasak kalksa da, Doğı Roma'da manastırlara bağış sınırlanmaya devam eder. Bu yasak Batı'da uygulanmayıp, sadece Doğı Roma'ya mahsustur (Doğan,2003:75).

Bu dönemde sanatçının özgün olması, Mısır, Bizans ya da Çin'de olduğı gibi beklenmemektedir. Sanatçının ustaları taklit etmesi ve kalıplaşmış kuralları uygulaması yeterlidir. Ortaçağ sanatı, doğaya inandırıcı ölçüde benzeyen güzel şeyler yapma amacını gütmeyiz, yalnızca Hristiyan kardeşlerine, kutsal öyküleri anlatma kaygısı güder. Kiliselerin yanında şatolar da yapıldığı için sanatın tamamen dinin egemenliğinde olduğı söylenemez. Ancak kiliseler gibi kutsal kabul edilmeyen şatoların çoğı yıkılır. Kiliseler Ortaçağ boyunca son derece işlevsel yapılardır ve en önemli sanat eserleri kilise süslemek için üretilir. Ortaçağda kilisesi kilometrelerce alan içinde görülen ve yerleşim yeri olduğına dair işaret veren tek taş binadır. Aynı zamanda kent sakinlerinin ayin için toplandığı bir sosyalleşme merkezidir. Bu nedenle tüm sakinler kiliseleri ile gurur duyar ve onu süsler. Önceleri resimlerle süslenen kiliselerin, heykellerle de süslenmesine ilk kez Fransa'da başlanır (Gombrich, 2018:123-126).

Kilise, sadece sanat ve sosyalleşmenin merkezi değil, aynı zamanda feodal sistemin de en önemli bileşenidir. Geniş toprakların sahiplerinin çoğı kilise senyörüdür, bu nedenle kilise feodal sistemin bir parçasıdır. Kilise örgütlenmesi, rahipler, savaşçılar ve üretici çalışanlar, olmak üzere üç bileşenlidir. Toprak egemenliğine dayanan feodal sistemin toplumsal yapısı, toprak sahibi kral, aristokrat ve kilise bileşenlerinden oluşurken, karşılarında sınırlı mülkiyet hakkına sahip, üretim araçları olmayan, soyluların topraklarında çalışan köylüler vardır. Bu sistemin ortaya çıkmasında Batı Roma'nın yıkılması, kabile kavimlerin sürekli yer değıştirmesi ve Akdeniz'in kontrolünün dolayısıyla ticaret yollarının Müslümanların eline geçmesi etkili olmuştur (Ülgen 2010:5-8).

Ortaçağ'da manastır, kendi topraklarında üretim yaparak, ekonomik olarak bağımsız olmaya çalışır. Tarlada çalışmanın yanı sıra, sanat üretiminin çoğı da manastırlardaki keşişler tarafından gerçekleştirilir. Erken Ortaçağ'da manastırlardaki keşişlerin çoğı soyludur ve bu kişiler el sanatları ve zanaatle uğraşmak zorundadır. Bu dönemde bedensel çalışma halen küçümsense de, çalışmanın itibarı artar. Manastırlarda çalışmak, kefarete ödemektir. Batı Avrupa metotlu çalışmayı ilk kez keşişlerden öğrenir. Ayrıca el sanatlarının ev ortamından ayrılması da ilk kez manastırlarda gerçekleşir. Çalışma zamanlarının rasyonel olarak bölünmesi iş bölümünü geliştirir. Manastırlar, özellikle de el yazmalarını kopyalama ve resimleme de uzmanlaşır. El yazmasını kopyalarken, görevler pek çok alt dallara ayrılır. Yine keşişler el yazması kitaplar

dışında; resim, heykel kuyumculuk yapar, halı ve ipek dokur. Bunun yanında keşişler, çan dökümü, kitap ciltleme ve seramik atölyeleri ile cam fabrikalarını da kurar. Bu sayede manastırlar endüstri merkezi haline gelince, zenginleşen keşişler de, bedensel olarak çalışmayı bırakıp, bu çalışmaların düzenlemesiyle ilgilenir (Hauser, 235-238).

Ortaçağ'ın kiliseleri ve Hristiyanlığı Merkez alan bu yaklaşımı sonunda VII. yüzyıldan itibaren soylular ve krallar manastırlara geniş topraklar bağışlar. Bu bağışlarda ise kral ve soyluların dindarlığı etkili olur. (Pirenne, 2005:39). Bağışlar sonunda kiliseler ve piskoposlar gitgide zenginleşince, XIII. yy katedraller çağı olur, bu durum XIV. yy ve sonrasında da sürer. Bu dönemde Avrupa'da gücün ve bilginin asıl merkezleri manastırlar ve baronların şatolarıdır. Ayrıca XIV. yüzyıldan itibaren Ortaçağ sanatçılarının resimdeki üslubu da değişir. Ortaçağ geleneğinde, kutsal öykülerdeki simgeler hikayeyi doyurucu bir şekilde anlatacak şekilde yerleştirilse de, bu yerleştirme yapılırken nesnelere gerçek biçimi ve oranı dikkate alınmaz, mekan ise tamamen unutulur. Giotto Di Bondone isimli İtalyan ressam, nesnelere gerçek oranına dikkat ederek bu durumu değiştirir (Gombrich 2018:155-158).

XIV. yy'dan itibaren ise sanatçının görevi de değişir. Önceleri kutsal öykü figürlerini doğru betimlemekle sorumlu olan ressam, artık doğayı da etüd etmektedir. Sanatçıların doğayı incelemesi ve bunları resmetmesi beklenmektedir artık. Bu nedenle bu dönemde, eskiz defteri kullanan sanatçılar, doğadaki ender ve güzel, bitki-hayvanların çizimlerini eskiz defterinde biriktirir. Tıpkı Yunan ve Roma'da olduğu gibi insan anatomisini inceler ve insan bedenini doğru şekilde resmedip, heykelleştirmek ister. Dolayısıyla, Ortaçağ sanatı sonlanır, Rönesans çağının sanatı başlar (Gombrich 2018:164).

Rönesans Dönemi ve Sanatın Kurumsallaşması

Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, İtalya'da Giotto zamanında yeşermeye başlar. Diriliş fikri İtalyanların kafasında Büyük Roma'nın yeniden doğuşu düşüncesiyle yakından ilişkilidir. Bu sanatçılara göre, Antik Yunan ve Roma'nın bilim, sanat ve eğitim alanındaki birikimleri, kuzeyden gelen barbar kavimlerce yok edilmiştir. Bu parlak geçmişi yeniden diriltmeyi kendine görev edinen sanatçılar, bununla yetinmeyerek, doğaya, bilime ve antikitenin kalıntısına yönelir. Perspektif için matematik, canlı bedeninin doğru tasviri için anatomi öğrenen, arkadaşlarını model olarak kullanan ve Antik Roma kalıntılarını ziyaret eden sanatçılar, eserlerini gerçeğe en uygun şekilde canlandırmak ister. Rönesans, 14. Yüzyılın ilk çeyreğinde bir grup İtalyan sanatçı öncülüğünde, zengin bir ticaret şehri olan Floransa'da başlar (Gombrich, 2018: 170-174).

Rönesans'ın temeli Ortaçağ'da atılır ve bunda X. yüzyıldan itibaren ticaretin canlanması ve buna bağlı olarak kentlerin yeniden güçlenmesi etkili olur. Deniz ulaşımı ile yapılan ticaret, daha ucuz olduğu için Akdeniz'in kontrolü önemlidir ama Akdeniz'in

IX. yüzyılda Arap gölü haline gelmesi, Avrupalıları kara ticaretine zorlar. Ayrıca bu dönemde ormanlar kesilerek yeni yerlerim yerleri oluşturulur ve bunlar arasındaki ticaret için de hayvan emeğinden en verimli şekilde yararlanılması önem kazanır. Önceleri hayvanlarda koşum gırtlığa dayanması, onların yük taşımalarını zorlaştırır. XIII. yüzyılda ağırlık merkezinin gırtlaktan omza kaydırılması ve nalın bulunması, hayvanların ağır yükler taşımalarını ve uzun mesafeler gitmesini kolaylaştırır. Ayrıca bu dönemde tekerlekli arabanın ortaya çıkması da, taşıma tekniklerini kolaylaştırınca, su değirmenlerinin önemi artar; çünkü su değirmenlerine uzun mesafeden tahıl taşımanın maliyeti düşer. Bu gelişmeler sonunda da farklılaşma, uzmanlaşma, zenginleşme artar (Elias, 2017: 78).

Ticaretin canlanması ve kentlerin büyümesi sonunda, sekülerleşen kültür de, Rönesans'ın temelini hazırlar. Ortaçağ'ın ilk döneminde görülen Romanesk üslupla yapılan katedral ve manastırları aristokratlar finanse ederken; 12 yüzyıl'da ortaya çıkan Gotik katedraller ise kentlerde güçlenen burjuvazi finanse eder. Bundan sonra ruhban sınıfının katedral inşasındaki rolü gitgide azalır, çünkü maliyetleri çok artan katedrallere, sadece tek bir piskoposun serveti yetmez. Artık ne sanat, ne de Hıristiyanlık sadece aristokratlara özgüdür. Hıristiyanlık gitgide kitleselleşirken, sanat da daha insani ve duygusal bir hal almaya başlar (Hauser, 2021:268).

Sanatın duygusallaşması ve kültürün sekülerleşmesinde Haçlı Seferleri'nin ve ticaretin etkisi büyüktür. Haçlı seferleri ile şövalyeler savaşmanın yanında, farklı kültürden insanları tanıma fırsatı da bulur. Bunun sonunda kimi özgür, kimi dilenci, kimi mistik yeni Hıristiyanlık anlayışları ortaya çıkar. Kentler zenginleştikçe de, uluslararası ticaret ve sanat eserlerinin alım satımında muazzam bir artış yaşanır. Erken Ortaçağ'ın aksine nüfus artık sürekli hareket halindedir ve şövalyeler Haçlı seferlerine, dindar Hıristiyanlar hacca katılırken, sanatçılar ve zanaatkarlar farklı şehirlerde, eğitimci ve bilginler ise Avrupa'nın farklı üniversitelerinde çalışır. Öyle ki, köylüler bile artık topraklarında durmaz. Bu kadar etkileşim sonunda farklılıklara dair ön yargı azalırken, ticaret yapanların aritmetik ve okuma yazma bilme zorunluluğu da, eğitimi kilisenin vesayetinden kurtarır. Erken Ortaçağ boyunca tüm kilise ve üniversitelerde ortak eğitim dili Latince'dir. Oysa dış ticaret için yabancı dil bilmek zorunluluktur. Bunun sonunda vulgar dil, 12. yüzyılda her büyük kentte bulunan laik okullara girer. Ana dilde eğitim yapılması sonucunda ise kilisenin eğitimdeki tekeli ortadan kalkar ve böylelikle kültürde sekülerleşme sağlanır (Hauser, 2021:268-269).

Rönesans ile Ortaçağ arasında keskin bir kopuş bulunduğu ve Ortaçağ'ın çok karanlık bir dönem olduğu düşüncesi, genellikle kabul görmez. XV ve XVI. yüzyıllarda Avrupa'da bilim ve sanat alanında görülen gelişme ile ifade edilen Rönesans'ı Ortaçağ Avrupası'nda yaşanan gelişmeleri göz ardı ederek anlamak mümkün değildir. Öncelikle matbaanın icadı ve kitapların yaygınlaşması düşünce hayatını da çok canlandırır. Bu gelişme sonunda, entelektüel ve düşünürler arasında fikir alışverişi de, buna bağlı olarak düşüncenin gücü de artar. Öyle ki, düşünce yeni dünyanın en önemli kurucu

unsurlarından biri haline gelir. Maatbaa sayesinde kitap basımı ucuzlar, bu sayede de kitaplar çok yaygınır. Böylelikle hümanistler ve Reform yanlılarının düşünceleri, Avrupa'da çok hızlı bir şekilde dolaşıma girer, bu da Avrupa uygarlığının oluşumuna büyük katkı sağlar (Russ, 2021: 124-125).

İnsanı merkeze alan ve rasyonel düşüncüyü önemseyen hümanist düşüncenin temelleri XI ve XII. yüzyılda atılır. Sezgi ve duyguların yerini artık akıl ve diyalektik almaya başlarken, Tanrının kelamı olan İncil artık spirütüel olarak değil, akla dayanarak yorumlanır ve inanç meselerini çözmek için akla başvurmak meşru hale gelir. Böylelikle XI. yüzyılın sonlarında, mesleği düşünmek ve düşündüklerini öğretmek olan 'Entelektüel' denilen yeni bir insan tipi ortaya çıkar. Bu kişiler XII. yüzyılda kent okullarında boy gösterir ve XIII. yüzyılda yine kentlerde açılan üniversiteler sayesinde de sayıları giderek artar. XIII. yüzyıl loncalar ve üniversiteler yüzyılıdır. 1200 yılında Paris, 1214 yılında Oxford, 1231 yılında Cambridge, 1222 yılında ise Padova üniversitesi açılır ve bu üniversiteler imtiyaz alarak, herkesin kendini eğitebileceği entelektüel rekabet ortamı yaratır (Russ, 2021:90-96).

Rönesans sanatının hazırlayıcısı olan gelişmelerden birisi de lonca sisteminde görülür. XII. yüzyılda ortaya çıkan Gotik üslupla katedral inşa etmek, çok daha zahmetli, uzun ve maliyetli bir süreçtir. Kentlerin canlanması ile güçlenen burjuvazi seküler bir unsur olarak dizginleri ele geçirdiğinde, başlangıçta manastır örgütlenmesi ve disiplininin yerine koyabileceği bir şey yoktur. Oysa bu kadar zor inşa edilen katedral inşası için katı bir disiplin şarttır ve burjuvazinin buna çözümünü de lonca örgütlenmesidir. Bu sayede işçilerin eğitilmesi, çalıştırılması ve işçilere ödenecek konusunda kesin kurallar konulur. Mimar, ustabaşı ve işçi arasındaki hiyerarşiyi koruyarak, her çalışanın ortak çalışmanın sanatsal gereklerine uymasını sağlar. Gelişmiş uzmanlaşma ve iş bölümü sayesinde, katedraller sorunsuz bir şekilde inşa edilir. Bu şekilde örgütlenmek, işçiye de o dönem için önemli bir güvence sağlar. Örneğin becerikli bir taş işçisi, bağlı olduğu loca bir kent katedrali inşa ederken, locası o kentte kaldığı sürece o kentte çalışmakta özgürdür. Ancak işçi başka bir locaya gitmekte ve başka bir kentte çalışmakta da serbesttir. XIV. yüzyıla gelindiğinde ise sadece ticari birlikler değil, burjuvazi de yeterince zenginleşip, bireysel olarak sanat siparişi verecek hale gelip sanat piyasasına dahil olur. Bu sayede sanatçılar locadan kopup, bağımsız kalarak kentte yaşayabilir hale gelir (Hauser, 2021:315-317).

Loncaların ortaya çıkması Ortaçağ'da yaşanan bazı gelişmelerle ilişkilidir. Ortaçağ'ın sonlarına doğru baronlar, şatolar, toprak sahibi olan aristokratlar güç kaybederden, tüccarlar, burjuvalar ve kentler güçlenmeye başlar. Kentler zenginleştikçe sahip oldukları eserlerle gurur duymaya ve birbiriyle yarışmaya başlar. Kentlerin önemi arttıkça da, birbirlerine olan üstünlüklerini kaybetmemek için, tüm zanaatkar, usta ve sanatçılar loncalarda örgütlenir. Bugünkü sendikalara benzeyen loncaların amacı, üyelerinin haklarını gözetmek ve ürünlerinin güvenilir bir şekilde pazarlanmasını sağlamaktır. Loncaya kabul edilenlerin, sanatının ehli olduğunu kanıtlaması gerekir. Loncalar ve esnaf birlikleri, kentin yönetiminde sözü geçen, kuruluşlardır. Bu kuruluşlar

kentin güzelleşmesi için, gelirlerinin bir bölümünü kiliseye sanat eserlerinin inşası için bağışlar. Bu sayede loncalar sanatın gelişmesine büyük katkı sağlar. Öte yandan kendi üyelerini korudukları için, yabancı sanatçı ve zanaatkarların kendi kentlerinde iş bulmasına engel olan loncalar, böylelikle Ortaçağ boyunca tüm Avrupa’da görülen üslup birliğine son verir. Bu engeli sadece büyük katedrallerin inşasında çalışacak ünlü sanatçılar aşar (Gombrich, 2018: 184).

Her kentte bulunan mesleki örgütlenme birimi olan loncaları, üniversiteler de örnek alır. Sanat, tıp, hukuk ve ilahiyat olmak üzere dört fakülteden oluşan Paris Üniversitesi’nin öğretim üyeleri de, genellikle dini oluşumların lonca üyesidir. 13. Yüzyıl sonunda ‘skolastik’ denilen, akıl ve inancı birleştirmeye çalışan yeni bir ekol ortaya çıkar. 13. yüzyıla kadar Aristoteles’in bazı görüşleri beğenilmediği için kilise tarafından yasaklanmışken, Skolastik yaklaşım, IX-XII. yüzyıl arasında Yeni platonculuk ve Aziz Agustinus’un görüşlerini benimser, XIII. yüzyılda ise Aristotelesçi olur. Tartışma yöntemleri ve düşünmenin kurallarını belirleyen skolastik düşünceye, teologların halka açık düzenlediği tartışmalar damga vurur. Yılda iki kez üniversite hocalarının halka açık meydanlarda herhangi bir konu üzerinde düzenlediği tartışmalar, XIII. yüzyılda eleştirel düşüncenin gelişmesine ve Aristotelesçi eski mantığa karşıt olarak modern mantığın inşasına katkı sağlar (Russ,2021:95-99).

Hümanist eğitimin ve üniversitelerin ile matbaanın ve kitapların yaygınlaşması, Batı’da ‘kanon’ oluşumunun önünü açar. Rönesans döneminde kitap basımı o kadar artmıştı ki, XV. yüzyılda 4500, kitaptan iki milyon nüsha basılmışken, XVI.yüzyılda bu sayı 18 milyon nüshaya kadar çıkar. Hümanizmin gelişmesi kadim klasiklerin yeniden basılması ile ilgili olduğu kadar, yerleşik bir kitap endüstrisinin oluşmasıyla da ilgilidir, çünkü bu dönemde sadece eserlerini satarak, geçimini temin edecek bir yazar kadrosu henüz yoktur. Yazarların ayakta kalması, kanonun gelişmesi ile mümkün olur. Kanon, öncelikle teoloji içerisinde oluşur ve kutsal metinlerin yerleşmesi, kamusallaşması anlamına gelir. Bir metnin kamusallaşması iktidarın onayından bağımsız olmadığı için, kurumsallaşma ve kanonlaşma arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Metinler kalıcı olmak için birbiriyle rekabet halindedir ve kazanımı baskı grupları, eleştirmenler ya da eğitim kurumlarından hangisi belirlerse belirlesin, sonuç değişmez; kanon varlığını sürdürmeye devam eder (Dellaloğlu, 2020: 69 84).

Klasik edebiyat, Helenistik dönem dilbilgisi uzmanları ve sözbilimcilerinin kurallarına göre oluşur. Batı Kanonunun kurucu yazarı Shakespeare olmuştur ve Batı edebiyatı Shakespeare olmadan düşünülemez. Kanonik inşa, beraberinde kurumsallaşmayı da getirmiştir, çünkü kanonlaşan yazar ya da yapıt, kültürün inşasında önemli rol oynar ve bir eserin kanonlaşması edebi gücünden çok, toplumun genelinden kabul görmesi ile ilişkilidir. Dolayısıyla Goethe, Shakespeare, Balzac gibi pek çok yazarın kanonlaşması, tüm kamuoyu tarafından kabul görmeleri ve eserlerinin eğitim müfredatına dahil edilmesi ile mümkün olur. Batı toplumlarında kanonlaşan tüm yazar ve

düşünürler, böylelikle ulus kimliğinin inşasında ve kurumsallaşmada önemli rol oynar (Dellaloğlu, 2020: 84-99).

Ortaçağ'da meydana gelen en önemli gelişmelerden biri ise İngiltere'de 1215 yılında, kral John tarafından ilan edilen Magna Carta'dır. Ortaçağ'da ilan edilen diğer fermanlardan farklı olarak Magna Carta ile ilk kez kral, sadece tüccar, kilise mensupları, aristokrasi gibi ayrıcalıklı sınıfların değil, hür olan tüm vatandaşların hak ve hürriyetlerini tanıır. Aynı zamanda kral, tüm bu haklar ve hürriyetleri tanımlayan metne kendisinin de bağlı olduğunu teyit ederek yetkilerini sınırlar. Böylece İngiltere hukukunun üstünlüğünü tanıyan ilk ülke olur. Ferman ile sıradan yurttaşlara miras, borç ödeme, boşanma konularında çeşitli haklar verilir (İlal,1968:210).

Kültür alanında yaşanan bu gelişmelere karşın, Rönesans döneminde henüz güzel sanatlar diye bir kategori bulunmaz. Her ne kadar Ortaçağ'a göre resim, heykel ve mimari sanatları ile bu sanatları icra eden sanatçıların itibarı Rönesans döneminde artsa da, halen liberal ve mekanik sanatlar ayrımı devam eder. Bu ayrıma göre, şiir, gramer ve retorikle, müzik ise geometri ve astronomi ile ilintili bulunarak liberal sanatlara dahil edilirken; resim ve heykeltiricilik ise kumaşçılık, maden işlemeciliği ve tarımla birlikte mekanik sanatlara dahil edilir. İlk kurumsallaşma girişimi, başını Giorgio Vasari'nin çektiği Floransalı bir grup heykeltıraş ve ressam tarafından 1563 yılında açılan 'Tasarım Akademisi' olarak kabul edilir. Ancak bu akademi müzik ve şiiri kapsamadığı gibi, estetik bir önerme de içermez. Ayrıca henüz zengin sanat hamilerinin birçoğu için, yontma mücevherler, hokkalar, şatafatlı sandıklar resim ve heykelden çok daha değerlidir (Shiner, 2020 72-73).

Buna karşın Rönesans, diğer alanlar gibi görsel sanatlar alanında, muazzam ilerlemenin olduğu bir dönemdir. Floransalı Filippo Brunelleschi, Rönesans mimarisinin olduğu kadar, resimde perspektifi bulması nedeniyle de çok önemli bir sanatçıdır. Yunanlılar perspektif kısaltımını, Helenli ustalar ise derinlik yanılsaması yaratan teknikleri bulur. Öte yandan cisimlerin uzaklaştıkça küçülmesini sağlayan, matematiğin kurallarına hakim perspektife ilk kez bu dönemde ulaşılır. Bu buluş resim tekniğinde çok önemli bir ilerlemedir ve elbette bilim ve matematikte katedilen ilerleme ile bağlantılıdır (Gombrich, 2018: 168-170).

XIV ve XV. yüzyıl yani Rönesans dönemi boyunca, endüstri, metalürji teknikleri ve bilim konusunda Avrupa'da çok çarpıcı gelişmeler yaşanır. İtalyan mühendislik ekolü, Florensa ve Roma'da kentsel yapılanmada büyük ilerleme kateder. XV. yüzyılda saatçilik mesleğinde görülen gelişmeler sonunda, cep ve duvar saatleri yaygınlaşır. Rönesans insanı zaman kavramına hakimdir artık. Matbaanın icadı ve kitapların yaygınlaşması, hümanistler ve Reform yanlıların görüşlerinin yayılmasını sağlar. Yine bu yüzyıllarda yapılan coğrafi keşiflerle, evrenin merkezinde düz dünyanın olduğu Batlamyus'un görüşünden uzaklaşır Avrupa. Copernicus, güneş merkezli ama sonlu evren görüşünü, Buruno ise sonsuz evren kuramını geliştirir. Rönesans'ta gelişen

uzamın sonsuzluğu ve doğanın niteliksel değil de geometrik bir bütün oluşturduğu düşüncesine, hem bilim insanı, hem de bir sanatçı olan Leonardo da Vinci de katkı sağlar (Russ 2021:125-133).

Perspektif, bilim ve mimarideki yeni buluşlarla, antik sanatın geleneksel öğelerini birleştirerek, Rönesans'ın öncülüğünü yapan Giotto, Brunelleschi, Alberti gibi sanatçılar, bilim ve klasik sanat bilgisini İtalyan sanatçıların özel mülkü olarak görür. Fakat aynı dönemde kuzeydeki, Claus Sluter, Jan van Eyck gibi Felemenk sanatçılar da, yapıtları ile gerçekliği en iyi şekilde yansıtmaya çalışır. Sluter heykellenin üzerindeki kumaşların kıvrımları ve yüzlerinde taşıdıkları ağırbaşlı kederi biçimlendirir, Eyck ise çiçekleri, binaları, hayvanları, şatafatlı giysileri ve mücevherleri tüm ayrıntılarıyla, gerçeğe en uygun şekilde resmeder. XVI. yüzyılda gelişen yüksek Rönesans dönemi ise en mükemmel eseri yaratmak için anatomi ve bilimden yararlanmanın zirvesi olur. Michelangelo, insan bedenini tüm kaslarıyla, hareket halinde betimlemek için antik heykellerini incelemekle yetinmeyerek, insan anatomisine hakim olmak için kadvraları keser, bu sayede de kısa süre sonra en zor heykelleri bile yapar. Aynı şekilde Da Vinci de okuduğu kitaplarla yetinmeyip, öğrendiği her bilginin doğruluğunu test eder ve kadvraları keserek insan bedenini inceler (Gombrich, 2018: 186-230).

Yüksek Rönesans döneminde öne çıkan Botticelli, Leonardo'da Vinci, Michelangelo, Raffaello, Donatello gibi dehalardan sonra sanatçının konumu değişmeye başlar. Sanatçıların namının duyulmasıyla, zenginleşen her kent, katedral ve binalarını bu sanatçıların eserleriyle donatmak için birbiri ile yarışır. Bu döneme kadar zanaatkar olarak kabul edilen sanatçılar, artık usta olur. Ressam ve heykeltıraşlara olan önyargının kırılması, sanat tutkunu himayecilerin etkisiyle gerçekleşir. Sanatçılar artık sipariş veren prens ve zenginlerden, istediklerini seçerek, bu kişilerin kaprislerine boyun eğmez. Bu da sanatçıları kısmen özgür kılarak, Michelangelo gibi sanatçıların geleneksel sanatın kurallarına karşı çıkmasını kolaylaştırır. Ancak yüksek Rönesans'da ortaya çıkan bu dahiler, aşılmaları çok zor olduğu ve yeni teknikler bulmayı güçleştirdikleri için kendilerinden sonra gelen sanatçıları umutsuzluğa sevkeder. Reform hareketleri sonrasında Protestanlığın yayıldığı kuzey ülkelerindeki sanatçılar ise çok daha ciddi bir sorun yaşamaktadır. Kiliselerdeki resim ve heykelleri, putperest Katolikliğin işareti sayan Protestanlar, kiliselerin süslenmesi için sipariş vermeyi bırakınca, sanatçıların en büyük gelir kaynağını kaybeder. Sanatçılar bu dönemde kitap süslemesi ve portre çizimiyle ayakta kalır. Sanattaki Reform bunalımını aşan tek Protestan toplum Felemenkler olur. Felemenkler, Protestan kilisenin karşı çıkmayacağı her konuda uzmanlaşarak bu sorunu aşar. İtalyanlar, hareket halindeki heykel yapımında rakipsizken, Van Eyck gibi sanatçılar sayesinde, Felemenkler ise doğanın ve gündelik hayatın her detayını en gerçekçi şekilde taklit etmede rakipsizdir (Gombrich, 2018: 216-287).

Protestanlığın ortaya çıkışı başlangıçta kiliselerin süslenmesinin durmasıyla sanatçıları zora sokar. Ancak Protestan Ahlak sayesinde üretim ve servet birikimini

arttırınca, bu gelişme sanat piyasasında orta sınıfın güçlenmesine neden olur ve bu sayede sıradan insanlar da evini sanat eserleri ile donatmaya başlar.

XVI. yüzyılın başında Luther'in İncili Almanca'ya çevirmesiyle başlayan Protestan hareket 1538 yılına kadar pek çok takipçi kazanır. Orta ve Kuzey Avrupa'da güç kazanan Protestanlık, 1530'lu yıllarda Norveç, Danimarka gibi ülkelerin resmi dini olur (Facini, 2014:10).

Protestan ülkeler, kısa sürede kapitalizmin öncüsü olan ülkeler haline gelince, sosyolog Weber, Protestan Ahlak Kuramı ile bu durumun gerekçelerini açıklar. Weber'e göre tarihin hiçbir döneminde ve başka hiçbir toplumda servet birikimi bu kadar özendirilmemiştir. Ancak önceki servet edinen grupların aksine, bu gruptakiler kazançlarını asla lüks tüketim için harcamamış, bunun yerine servetlerini işletmelerini geliştirmek için kullanmışlardır. Reform Hareketi Almanya'da başlayıp Hollanda, İngiltere gibi ülkelere yayılınca, özellikle Potestanlığın bir türüne bağlı olan Püritenler, tarihteki ilk kapitalistler olmuştur. Kalvinci görüşü benimseyen Püritenler, insanın Tanrının yeryüzündeki vasıtası olduğuna inanır ve Tanrı tarafından onaylanmak için çalışmanın zorunlu olduğuna inanır. Sadece bazı insanların seçildiğine ve cennete gireceğine inanan Kalvinci Püritenler, seçilmiş olmanın göstergesini ise maddi refaha ulaşmak olarak görür. Ancak bu maddi servetin, gösteriş için değil, işi geliştirmek için harcanması iyi bir kul olmanın ön koşuludur (Giddens, 2008: 139-140).

Kalvinistlerin gösterişten uzak yaşam sürme tutumu kiliselerine de yansır. Düz beyaz renkten ibaret, resimle donatılmayan duvarlar ve sade pencereler, Kalvinci kilise mimarisinin özellikleridir. Katolik kilisesi, Protestanlık yayıldıkça, bu meydan okumaya 1530 sonrasında cevap verir. Roma Katolik Kilisesi, Katolik Reformasyon hareketi ile Katolikliğe bağlılığı arttırmak için, Protestanların tersine ışıklı freksler, altın varaklarla süslü gösterişli kiliseler inşa ettirerek, Katoliklik propagandası yapar. Öte yandan Protestanların disiplin anlayışından etkilenen Katolikler, günah çıkarma yoluyla halkı eğitmeye ve discipline etmeye çalışmıştır. Hem Katolik, Hem de Protestan reformcuların günah çıkarma yolu ile toplumu discipline ederek inşa etme süreci XVII. yüzyılın çok sonrasına kadar sürer. Bu inşa sürecinde otoritelerce onaylanmayan, sapkın bulunan kişiler, özellikle de kadınlar XVI-XVII.yüzyıl boyunca yargılanır; bunun sonunda ise 40-60 bin kişi idam edilir. Bilinenin aksine bu infazlar Ortaçağ'da değil, din savaşlarının yaşandığı Aydınlanma döneminde gerçekleşir (Wiesner-Hanks, 2020:284).

Rönesans'ta bugün güzel sanatlar olarak nitelendirilen sistemin pek çok karakteristik özelliği ortaya çıkmasına karşın, sanat ve sanatçı terimleri hala modern öncesi anlamını korumaktadır. Michelangelo ve Shakespeare gibi sanatçılar, sanat-zanaat ayrımını gerçekleştirememiş, sadece hayal güçleri ve teknikleri ile, modern sanat sistemine giden yolda önemli adımlar atmıştır. XVII.yüzyılda, tüm gelişmelere karşın sanat ve sanatçının statüsü halen tartışılmaktadır. Bu dönemde, saray ressamı olarak çalışan ya da prenslerden sipariş alan ünlü İtalyan sanatçıların itibarı artar ama İtalyan

sanatçıların çoğu, siparişle iş yapan atölyelerin bir çalışanıdır sadece. İngiliz ve Hollandalı sanatçılar ise atölye sistemine çok daha bağımlıdır. Portre ve doğa resmi yapan sanatçı, aynı zamanda mobilya ve binek arabası dekorasyonunu yapar ya da dükkan tabelası hazırlar. Resim yapmak çok küçümsendiği için, biraz zenginleşen her ressam, resim yapmayı bırakır (Shiner, 2020:100-103).

Hollanda’da XVII. yüzyılda ortaya çıkan sanat piyasası da, sanatta kurumsallaşmanın adımlarından biri olur. Himaye sistemi devam etmekle birlikte, manzara, deniz, natüremort resimlerinin büyük çoğunluğu tıpkı diğer zanaat ürünleri gibi dükkanlarda ya da haftalık pazarlarda satılmaktadır. Bu da sanatçıların geçim sıkıntısı endişelerini ortadan kaldırdığı gibi, sipariş usulüne göre, konu seçiminde de sanatçıları daha özgür kılar. Yine 1563 yılında Kurulan Floransa Tasarım Akademisi, 1600 yılında ise Roma Akademisi mensuplarına Papa’nın bahşetmesiyle; İtalyan sanatçılar liberal sanatların üyesi olarak kabul edilir. İspanya’da ressamların, liberal meslek statüsüne dahil edilmesi 1677 yılında, İngiltere, Portekiz ve Hollanda’da ise görsel sanatların liberal sanat statüsüne erişmesi, XVIII. yüzyıl gibi daha geç bir tarihte olur. 1648 yılında kurulan Fransız Akademisi ile Fransa’da resmin kültürel itibarı açık şekilde yükselir (Shiner, 102-111).

Her zaman liberal sanatlara dahil edilen şiir ve şairin konumu ise görsel sanatların üstündedir. XII. yüzyıldan itibaren şiirin konusu ve şairin statüsü değişmeye başlar. Önceleri şiir sadece epik kahramanlık hikayelerin, ya da dini hikayeleri konu edinir. Şatolarda leydilerini koruyan şövalyelerin onlara duyduğu aşkı konu edinen şiir ise, zamanla romanın öncüsü olan romansa dönüşür. Kahramanlığı ya da dini öğeleri konu edinen şiir, yüksek sesle bir ezgi eşliğinde, hep birlikte okunan bir tür iken, aşk maceralarını anlatan romans ise tek başına okunması gereken bir türdür. Romanslar, şiirler gibi ezberlenmek için değil, okunmak için yazılır. Okumanın bireysel bir eyleme dönüşmesi, okuyucu kitlesinin kadın olması ve romanın öncüsü olması nedeniyle, romanslar edebiyat dünyasında önemli bir değişime yol açar. Yine o dönemde şairler, saraydan maaş alıp, karşılığında himayecisini memnun eden saray şairleri ile şarkılarını ve şiirlerini gittiği kentlerde özgürce icra eden ozanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Daha sonra gezici ozanlar humanist gerçek edebiyatçılara dönüşerek, yüce lordlarını ve hamilerini eğitmeye başlar (Hauser, 2021:294-297).

Romanın öncüsü olan romans, Latince’den farklı olarak, halkın konuştuğu dille yazılan metinleri tanımlaması nedeniyle de önemlidir. Bu anlam giderek anadille anlatılan hikayelere dönüşür. Roman kelimesine ise ilk kez XVIII. yüzyılın sonlarında rastlanır. Roman gündelik olanın ve sıradan hikayelerin peşinde koşmasıyla, kendinden önceki metinlerden ayrılır. Kilise üyesi ya da zengin olmayan yazarlar, XVII. yüzyılda kral ya da bir haminin himayesinde yazarken XVIII. yüzyılda bu durum değişince, yazarlar kitaplarıyla geçimini sağlar. Yeni gelişen matbaa teknikleriyle kitabın ucuzlaması ve okuma yazma oranları ile kentleşmenin artması bu sonuca yol açar. Ancak roman satışlarının asıl patlaması XIX. yüzyılda gerçekleşir. Roman, modern

bireyi ulus devletten önce inşa etmesi nedeniyle de önemlidir (Dellaloğlu, 2020:235-237).

XVIII. yüzyıla değin, tüm müzik eserleri de, belli bir amaç için bestelenir. Bu eserler genellikle kilise, prens ya da şehir meclisi tarafından, soyluları eğlendirmek, dinsel törenler ya da halk şenlikleri için sipariş edilir. Kentin ve kilisenin müzisyenleri, kendilerine verilen görevleri yerine getirmek zorundadır. Müzisyenler, arada ısmarlama olmayan eserler üretseler de, sıradan bir insanın kilise ya da şenlik etkinlikleri dışında, bu besteleri dinleme şansı bulunmaz. Bu durumu değiştirmek için yüzyılın sonlarında konser cemiyeti kurulur. Bu cemiyet konser salonu kiralamaya, para karşılığında sayıları giderek artan dinleyicilere konser vermeye başlar. Müzik artık para karşılığında icra edilir ve besteci, müzikten sadece haz almayı amaçlayan dinleyicisini memnun etmelidir. XIX. yüzyılda müziğin baş müşterisi orta sınıf olur ve müzik bu sınıfın en sevdiği sanat türü haline gelir. Müzik duyguları ifade eden bir sanat türüne dönüşünce, sanatçılar ısmarlama eserlerden nefret eder ve çatışma yaşarlar. Mozart yaşadığı bunalım sonunda, koruyucusundan uzaklaşır. Ayrıca Mozart'ın yaşadığı dönemde müzisyenler halen soylularla aynı sofraya oturamamakta, hizmetçilerle yemek yemektedir. Oysa ondan sadece 15 yıl sonra doğan Beethoven döneminde bu durum ve bestecilerin statüsü tamamen değişir Mozart döneminde sanat ve hüner birbirinden tam ayrılmamışken, bu süreç Beethoven döneminde tamamlanır. Oluşan müzik pazarı sayesinde, sanatçılar müzik eserleri ile geçimini temin ederek, ısmarlama eser bestelemekten kurtulur (Hauser, 2006:67-69).

Sonuç

Avcı toplayıcı dönemde sihir gücüne sahip olduğu için saygı gören sanatçılar, yerleşik hayata geçtikten sonra bu saygınlığı yitirir ve hatta bedensel bir işle uğraştıkları için küçümsenir. Bunun tek istisnası üretmek için bedenini kullanmayan şairlerdir. Antik Yunan'a kadar sanatçıların ismi bile bilinmez ve sanatçı artan statüsüne karşın hala bir zanaatkardır.

Batı Roma'nın yıkılmasından sonra, Avrupa'da feodal sistem egemen olur ve sanat tamamen kilisenin hakimiyetine girer. Ortaçağ'da sanat en çok mimari alanda gelişme kaydeder, bu dönemin en önemli, en ihtişamlı eserleri de katedraller olur. Sanat ve sanatçı, çoğunlukla kilisenin himayesindedir ve ruhban sınıfı olan keşişler de, manastırlarda sanat üretimi yapmaktadır. XII. yüzyıldan itibaren, lonca ve localarda örgütlenen sanatçılar, bu sayede bazı hak ve güvenceler elde etmeyi başarır. Bununla birlikte sanatçı halen zanaatkar olarak görülmektedir.

Antik dönemi canlandırma iddiasında olan Rönesans döneminde, bilim ve teknik alanında görülen gelişmeler sanata da yansır. Perspektifte matematiği kullanan sanatçılar çok daha gerçekçi resimler çizerken, anatomiye inceleyen sanatçılar ise mükemmel heykeller üretir. Sanat hala soylular ve kilisenin himayesindedir ama Yüksek

Rönesans döneminde çok ünlenen sanatçılar, sipariş vereceği kişileri seçme özgürlüğüne kavuşur.

Müzik ve edebiyatta olduğu gibi görsel sanatlarda da kurumsallaşma, sanatçının himaye sisteminden kurtulması, eserlerini satın alacak kentli orta sınıfın güçlenmesiyle mümkün olur. 17. yüzyılda eserleri pazarda satılan ve koleksiyonerler tarafından toplanan Hollandalı sanatçılar, himayeden kurtulmanın öncüsü olur. 1737 senesinde Fransız akademisi halka açık ilk sergiyi düzenler, bu sergiye mahkeme katibinden, soylulara kadar pek çok kişi katılır. Öte yandan İngiltere’de 1760 yılında düzenlenen ilk halk sergisine hamal, er ve hamile kadınların girmesini engellemek için giriş ücreti konur. Sanat eserlerin kamuya açık şekilde sergilendiği binalar olan müzeler ise XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Londra, Paris, Viyana, Roma gibi Avrupa kentlerinde kurulmasıyla, sanat zanaatkar ayrımı oturur ve sanatçı zanaatkar olarak kabul görmekten kurtulur. (Shiner:2020:142).

Tüm bu gelişmeler sonunda, sanatçı zanaatkardan ayrılarak saygı görmeye başlar, sanat ise zanaatten bağımsız olduğunu ilan eder ve bu sayede sanatçı özerkliğini kazanırken, sanat ise kurumsallaşmasını tamamlar.

KAYNAKÇA

- Aktan C. ve Selin Aktan. (2019). *Organizasyonlar Ve Kurumlar Kurallar ve Kurumların Rolü, Fonksiyonları ve Önemi*. Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt 11, Sayı 1, 2019
- Artun, A. (2014). <https://www.e-skop.com/skopbulten/sanatin-ozerkligi-uzerine/1749>
- Collins, A. (2016). (Çev. Leyla Tonguç Basmacı). *Göbekli Tepe: Tanrıların Doğuşu*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dellaloğlu, B. (2020). *Poetik ve Politik Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*. İstanbul. Timaş Yayınları.
- Doğan, S. (2003). *Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı:2, S:73-89.
- Elias, N. (2017). (Çev. Erol Özbek). *Uygarlık Süreci 2*. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Facini, O. (2014). *The Impact of the Protestant Reformation on Renaissance Art* . S:1-12. <http://reverendluther.org/pdfs2/Olivia-Reformation-Art.pdf>.
- Fleming J, H. Honour. (2020). *Dünya Sanat Tarihi*, İstanbul:Alfa Yayınları.
- Gezgin, İ. (2016). *Sanatın Mitolojisi*. İstanbul. Sel Yayıncılık.
- Giddens, A. (2008). (Çev. Abdülkerim Sönmez). *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gombrich, E. (2018). (Çev. Erol Erduran, Ömer Erduran). *Sanatın Kısa Öyküsü*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Güler, H. (2018). *Ortaçağ'da Kent Birimi Olarak Roma: Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapı*, Akademik Bakış Dergisi: Sayı:66. S:12-23.
- Hauser, A. (2021). (Çev. Duygu Şahin). *Sanatın Toplumsal Tarihi I: Tarih Öncesi Çağlardan Ortaçağ'a*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Hauser, A. (2006). (Çev. Yıldız Gölönü). *Sanatın Toplumsal Tarihi II*. Ankara: Deniz Kitabevi.
- İlal, E. (1968). *Magna Carta*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 34, S: 210-242.
- Kramer. S.N. (2002). (Özcan Buze). *Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

- Kılıçbay, M.A. (2010). *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*. Ankara: Efil Yayınevi Yayınları.
- Liebeschuetz, W. (1999). (Çev. Suna Güven). *Geç Antik Çağda Kent: “Antik Çağda Kent”*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Marshall, G. (1999). (Çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Pirenne, H. (2014). (Çev. Şadan Karadeniz). *Ortaçağ Kentleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rodgers, N. (2014). (Çev. Ülke Evrim Uysal). *Antik Yunan*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Russ, J. (2021). (Çev. Özcan Doğan). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antikçağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Shiner, L. (2020). (Çev. İsmail Türkmen). *Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi*. İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- Sözen M, Uğur Tanyeli, (1986). *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şenel, A. (1990). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara. Verso Yayıncılık.
- Ülgen, P. (2010). *Ortaçağ Avrupası'nda Feodal Sisteme Genel Bakış*. Mukaddime. Sayı:1. S:1-17.
- Wiesner-Hanks, M. (2020). (Çev. Serpil Çağlayan). *Kısa Dünya Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.